

بستر سازی برای پیروزی انقلاب اسلامی

قیام 15 خرداد، اصلی ترین حلقه از زنجیره مبارزات ضد استبدادی ملت ایران قبل از وقوع انقلاب اسلامی به شمار می رود.

قیام 15 خرداد، اصلی ترین حلقه از زنجیره مبارزات ضد استبدادی ملت ایران قبل از وقوع انقلاب اسلامی به شمار می رود.

در بیانات و پیام های امام خمینی (ره)، بارها از قیام 15 خرداد یاد شده و روز 15 خرداد از سوی ایشان، برای همیشه عزای عمومی اعلام شده است.

آنچه این قیام را به طور مشخص از دیگر تحولات دوره خود بارز می کند، پیوند مرجعیت و مردم و ماهیت اسلامی این قیام است.

رحیم نیکبخت، عضو هیات علمی دانشگاه و کارشناس مسائل تاریخی و سیاسی در گفت و گو با جام جم بر این باور است که خون های ریخته شده مردم در 15 خرداد، تکلیف را بر امام سنگین تر کرد.

اولین پیامد این واقعه، طرح بحث حکومت اسلامی یا ولایت فقیه بود. وی می گوید اگر 15 خرداد اتفاق نمی افتاد، انقلاب ایران سمت و سوی مشخصی نداشت.

اهمیت قیام تاریخی 15 خرداد را در چه موضوعی می دانید؟

قیام 15 خرداد از نقاط عطف و مهم تاریخ انقلاب اسلامی ایران است که به این موضوع در صحبت های حضرت امام (ره) نیز بارها اشاره شده است. قیام 15 خرداد از چند جهت حائز اهمیت است؛ از جمله این موارد، همگانی بودن این قیام و حرکت است. این قیام حرکتی بود که پس از دستگیری امام و اطلاع مردم از این موضوع به صورت همزمان در سراسر ایران به وقوع پیوست و در قم، تهران و ورامین تعداد بسیاری از مردم به شهادت رسیدند. همچنین در سایر شهرها نیز مردم با تحصن در بیوت علما و ارسال تلگراف اعتراض خود را نشان دادند.

ویژگی دیگر این قیام در تبیین ارتباط مرجعیت و مردم ایران بود. در اعتراض های قبلی که تاریخ ایران شاهد آن بود، بعد از صدور فتوا و حرکت مرجعیت اعتراض مردم شکل می گرفت اما در قیام 15 خرداد دستگیری امام و مرجع تقلید است که باعث به صحنه آمدن مردم شده و قیام را به وجود آورده است.

در عین حال ماهیت کاملاً اسلامی و مذهبی این قیام از جمله تفاوت های بارز قیام 15 خرداد بود. همچنین گرچه قیام 15 خرداد ظاهراً در آن مقطع به پیروزی نرسید، اما حرکتی بود که بستر را برای وقوع انقلاب اسلامی طی 15 سال بعد فراهم کرد.

رابطه مذهب و سیاست را تا پیش از 15 خرداد چگونه ارزیابی می کنید و این قیام این ارتباط را به چه شکلی درآورد؟

رابطه سیاست و نهاد مرجعیت به گونه ای است که علمای شیعه در دوران غیبت، دیدگاه خاصی را نسبت به حکومت ها داشته اند و آن را در آثار خود روشن کرده اند؛ همان طور که شاه طهماسب از جانب علمای شیعه و به وکالت و اذن آنها سلطنت می کرد. نگاهی به تاریخ قبل از 15 خرداد سال 42 نشان می دهد که نهاد سلطنت و مرجعیت طی دوره قاجاریه و پهلوی فراز و نشیب هایی را طی کرد. با توجه به این که به لحاظ اقتصادی و سیاسی نهاد مرجعیت از قدرت ها مستقل بود در حرکت ها و جنبش های مردم، خود به خود به عنوان پناهگاه مردم محسوب می شد و این موضوع را در نهضت تنباکو، انقلاب مشروطه و نهضت ملی نفت و... می بینیم. در نهایت جایگاه مرجعیت حفاظت از منافع ملی و مردم بوده است. در نهضت ملی نفت همین دیدگاه باعث می شود که آیت الله کاشانی و برخی مراجع از این موضوع حمایت می کنند و در صحنه حاضر می شوند، اما با توجه به سیاست های ضد اسلامی که رضاشاه در پیش گرفته بود و سقوط آن موجب خوشحالی جامعه ایران شد، محمدرضا پهلوی تا قبل از 15 خرداد تلاش می کرد که رویارویی علنی و مستقیم با مذهب نداشته باشد و تلاش می کرد تا خود را در جامعه به عنوان پادشاهی شیعه مطرح کند، اما قیام 15 خرداد این چهره و سیاست منافقانه حکومت را آشکار کرد و حضور حضرت امام خمینی (ره) در صحنه، بازی های حکومت پهلوی را آشکار کرد.

تا قبل از 15 خرداد امام با حضور شاه در قدرت مخالفت چندانی نمی کردند و بیشتر بر اداره مملکت براساس اصول اسلام عقیده داشت. چه شد که بعد از این حادثه ایشان مخالف مستقیم شاه شدند؟

تا زمانی که آیت الله العظمی بروجردی در قید حیات بود، جایگاه و موقعیتش ایجاب می کرد شاه جرات نداشته باشد که سیاست های ضداسلامی را در جامعه به وضوح به اجرا درآورد، اما بعد از ارتحال ایشان شاه فکر کرد که در حوزه علمیه قم شخصیت قابل توجه وجود ندارد و مرجعیت در نجف اشرف مستقر شده است. به همین جهت است که وی ارتحال آیت الله بروجردی را به آیت الله حکیم تسلیت گفت؛ اما وقتی این مانع از سر راه شاه برداشته شد، شاه به اقداماتی روی آورد که خلاف قانون اساسی مشروطه بود. حضرت امام قبل از این وقایع تلاش داشتند تا جلوی اقدامات قانون شکنانه، ضداسلامی و ضدملی شاه را بگیرند. امام از شیوه ائمه و آنچه در متون مذهبی و قرآن به آن اشاره شده، استفاده می کردند و نسبت به اقدامات حکومت نصیحت می کردند و هشدار می دادند، حتی عصر عاشورا حضرت امام سخنانی شدیدالحنی علیه شاه کردند و باز هم شاه را نصیحت کردند، اما بعد از 15 خرداد که دست حکومت پهلوی به خون مردم بی گناه آلوده شد، خون های ریخته تکلیف امام را سنگین کرد و از آن به بعد، حضرت امام حکومت پهلوی را نفی کردند. حضرت امام به این نتیجه می رسند که حکومت پهلوی اصلاح ناپذیر و غیرمشروع است که باید سرنگون شود. حضرت امام گام به گام که پیش می رفتند، براساس احساس وظیفه و تکلیف قدم برمی داشتند و در آن زمان تکلیف را بر این دانستند که جلوی قانون شکنی های حکومت پهلوی باید گرفته شود.

واقعه 15 خرداد چه تاثیری بر نهضت و مبارزه امام خمینی گذاشت؟

حضرت امام در قضیه کاپیتولاسیون علیه دخالت های بیگانگان و از بین رفتن شرافت ایرانی سخنانی می کنند که به ترکیه و عراق تبعید می شوند. در دوره حضور در نجف حضرت امام به جایگزین حکومت شاه فکر می کنند و آن را از مباحثی که علمای قبلی در باب حکومت اسلامی و ولایت فقیه داشتند استخراج می کنند. می توان گفت اولین پیامد حادثه 15 خرداد طرح بحث حکومت اسلامی یا ولایت فقیه بود که از سال 48 در نجف توسط ایشان مطرح شد.

به نظر شما دلیل این که امام 15 خرداد را برای همیشه عزای عمومی اعلام کرد چه بود؟

این تاکیدات بر برخی حوادث و وقایع که در بیانات حضرت امام دیده می شود و ایشان مناسبت هایی را یوم الله نامیدند درواقع برگرفته از همان چیزی است که متون دینی ما بویژه قرآن مجید بر آن تاکید دارد. 15 خرداد ویژگی هایی داشت که کاملاً اسلامی و مردمی بود و تعامل بین مرجعیت و توده مردم را به وجود آورد و حضرت امام به این موضوع بسیار تاکید داشتند. حضرت امام تلاش کردند این مبدا انقلاب اسلامی را بیش از پیش بها داده و توجه ها را به این موضوع جلب کنند که شیعه برای همیشه تاریخ وجود دارد. حضرت امام برای توجه اذهان عمومی به این واقعه مهم 15 خرداد را برای همیشه عزای عمومی اعلام کردند.

به نظر شما 15 خرداد تا چه اندازه در بحث وحدت حوزه و دانشگاه و ورود روحانیت به سیاست موثر بود؟

هم در وقایع 15 خرداد، هم در تظاهرات ظهر عاشورای سال 42 دانشجویان نقش بسیار برجسته و ویژه ای داشتند و یکی از کانون های مهم این تظاهرات دانشگاه تهران بود. جالب اینجاست که در ارتحال حضرت آیت الله بروجردی نیز دانشجویان دانشگاه تهران به قم عزیمت می کنند و به صورت دسته های عزادار وارد این شهر می شوند و به حوزه علمیه قم تسلیت می گویند. در حالی که بعد از کودتای 28 مرداد سرکوب شدیدی بر جامعه حاکم شده بود حرکت 15 خرداد جان تازه ای را به حرکت های اسلامی - دانشجویی تزریق کرد. ضمن این که با ورود حضرت امام به عنوان مرجع شجاع و نستوه برای مبارزه با حکومت پهلوی خودبه خود روحانیون مذهبی به صحنه سیاسی وارد شدند. حضرت امام قبل از شروع محرم سال 42 فتوایی صادر کردند که در آن تقیه را حرام اعلام کردند و فرمودند هرکس چه وعاظ مذهبی چه مرثیه سرایان و نوحه خوانان وظیفه دارند علیه حکومت پهلوی افشاگری کنند. خود این فتواست که علما و روحانیت را وارد مسائل سیاسی و مبارزاتی می کند.

شاه پیش از واقعه 15 خرداد خود را حامی اسلام نشان می داد، اما به یکباره در این رویداد و بعد از آن موضع ضد دین و ضد اسلامی به خود گرفت. دلیل این تغییر استراتژی چه بود؟

از یک طرف به لحاظ حمایتی که آمریکا و کشورهای اروپایی از شاه می کردند و از سوی دیگر به خاطر پول نفتی که به خزانه شاه وارد می شد، شاه در منطقه قدرت گرفته بود و هرچه به قدرت شاه افزوده می شد، شاه خود را از داشتن مشروعیت مذهبی و ملی بی نیاز می دانست. در عین حال مشروعیت دیگری را نیز برای خود تدارک می دید که آن توجه به باستان گرایی و نادیده گرفتن دوره اسلامی و تشیع در ایران بود. این مساله در جشن های دوهزاروپانصد ساله شاهنشاهی به اوج رسید که این جشن ها مهم ترین ضربه به هویت اسلامی ایران بود.

قیام 15 خرداد چه تاثیراتی در پیروزی انقلاب اسلامی داشت؟

اگر قیام 15 خرداد اتفاق نمی افتاد، حضرت امام به این نتیجه نمی رسید که حکومت شاه باید از بین برود و سرنگون شود. در چنین صورتی به طور طبیعی بحث حکومت اسلامی مطرح نمی شد و اگر این بحث مطرح نمی شد انقلاب سمت و سوی مشخصی نداشت به همین دلیل می توان گفت قیام 15 خرداد مسیر انقلاب اسلامی را علامتگذاری و روشن کرد و باعث شد انقلاب اسلامی در سال 57 به پیروزی برسد.

کتایون مافی - گروه سیاسی